

УДК 3.378.016

БАШТАЛГЫЧ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫН ЭМГЕККЕ ТАРБИЯЛООДО АТА-  
ЭНЕЛЕР МЕНЕН ИШТӨӨНҮ УЮШТУРУУНУН ЖОЛДОРУ  
ПУТИ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ С РОДИТЕЛЯМИ В ВОСПИТАНИИ УЧАЩИХСЯ  
НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ  
WAYS OF ORGANIZING WORK WITH PARENTS IN THE EDUCATION OF PUPILS  
OF PRIMARY CLASSES

Кубаталы кызы М. – ЖАМУ, ТИПФ  
mkubatalieva@bk.ru

**Аннотация:** Төмөнкү макалада мугалимдин, ата-эненин жана баланын ортосундагы байланыш бүгүнкү күндүн эң актуалдуу маселелериндин бири экендиги талашсыз. Балдарды жашынан эмгектенүү менен алектенип, инсан болоруна түрткү берүүчү проблемалар, аны жолго коюуну максат кылган маалыматтар каралган.

**Аннотация:** В данной статье есть актуальные вопросы, один из которых является самым насущным на сегодняшний день и который, вне всякого сомнения, является связью между учителями, родителями и ребенком. Кроме того, цели, которые учат навыкам работать над собой и поощряют детей с раннего возраста становиться личностью.

**Annotaion:** In this article there are urgent questions, one of them is the most urgent for today and which is beyond doubt, it is the connection between teachers, parents and the child. Also, objectives that teach to work on themselves and encourage children from an early age to becom.

**Ачкыч сөздөр:** кам, этика, кудурет, ыктыяр, тескеп, рухий, адат, терең, нарк.

**Ключевые слово:** заботиться, этика, могущество, выбор, координироваться, духовный, привычка, глубина, стоимость.

**Key words:** care, ethics, power, choice, be coordinated, spiritual, nabit, depth, value.

Бала тарбиялоо ата-эне жана мугалим коом үчүн да улуу иш. Эне баласынын денеси үчүн гана кам көрбөстөн, анын жан дүйнөсүнө, жүрүм-турумуна, адеп-ахлактык тарбиясына зор таасир берүүчү күч. Эмгек-бул тарбиянын эң байыркы да эң күчтүү да каражаты. Эмгек менен адам эриш аркактай ажыралгыс. Ошондуктан балдарды эмгекчилдикке тарбиялоо ата-эненин жана мугалимдин алдындагы чоң милдет экендиги биздин баяндаманын актуалдуулугу. Демек, жаш өспүрүмдүн эмгекчил болуусуна, бош убактысын текке кетирбей маанилүү эмгек менен аракеттенүүсүнө көңүл бөлүү азыркы учурда абдан маанилүү. Мектеп жашындагы балдарды эмгекке тарбиялоодо ата-энелер менен биргеликте уюштуруунун ар кандай жолдору бар. Мисалы, алар окуу убактысынан тышкары үч ай каникулда ар тараптуу эмгек менен алектенсе болот. Ата-эне балдарга шарт түзүү менен кол өнөрчүлүккө жана мектептеги билимдин стандартынан сырткары көбүрөөк жомок окуп берсе баланын жан дүйнөсү, көз карашы жакшы нукка өзгөрүүсү турган кеп. Көркөм чыгармалардын таасири аркылуу бөбөктөрдү жаратылыштын кооздугун көрө, сезе билүүгө, аны сүйүп баалай билүүгө тарбиялоо бөбөктөрдүн эстетикалык табитин калыптандырууга өбөлгө түзөт. Бөбөктөрдү жомоктор өтө кызыктырат, жомокто элдин ар кандай доордогу турмуш-тиричилиги, айлана-чөйрөгө болгон мамилеси, күрөшү, келечек жөнүндөгү ой-максаттары, үмүт-тилектери чагылдырылат эмеспи. Жомоктор жана ырлар менен бөбөктөрдү тааныштыруу иши жөнөкөйдөн татаалга карай дидактикалык принциптин негизинде жүзөгө

ашырылуугатийиш. Башкача айтканда, элдик оозеки жана акын-жазуучулардын чыгармалары бешик ырларынан, жөнөкөй ыр саптарынан, көңүл ачуу оюндарынан жана көңүл коюучулукту талап кылуучу жомокторду, аңгемелерди үйрөтүүдөн турат. Кенже курактагы балдарга сунуш кылынган бешик ырларында этикалык, адептүүлүк тарбиянын элементтери бар экендигин белгилөөгө болот. Көркөм чыгарма бөбөктөрдү жоопкерчиликке, өз милдетин сезе билүүгө да тарбиялайт. Башкача айтканда, өзүнөн кичинекейлерге кам көрүүгө, ата-энелерин, улуу кишилерди, теңтуштарын урматтоого, сылык мамиле жасоого тарбиялайт. Албетте, бөбөктөрдү мындай сапаттарга тарбиялоо жана аны калыптандыруу оңой-олтоң иш эмес, ал тарбиячылардан, ата-энелерден системалуу тарбия ишин, узак убакытты, чыдамдуулукту талап кылат. Көркөмчыгармаларда эмгектисүйгөн, келечекке умтулган балдарды образдары да берилет. Бул жөнүндө көрүнүктүү педагог А.С.Макаренко балдар бүгүнкү күндөн эртеңки күндүн артыкча, сонун болорун сезиши керек деген. А.Токомбаевдин «Ким болом», В.Маяковскийдин «Ким болгумкелет» сыяктуу чыгармаларында келечекке умтулуу, үмүт-тилектер даана сүрөттөлгөн [1, 368 б.]

Орус педагогикасынын атасы К.Л. Ушинский эмгектин эки касиетин даана ачып көрсөткөн: “биринчиси: эмгектин натыйжасы-байлык, экинчиси: эмгектин адамды жаратуучу кудурети, башкача айтканда, эмгектин экономикалык жана педагогикалык касиеттери. Эмгектин натыйжасында пайда болгон байлыкты бирөөгө мураска калтырса да же бирөөдөн акчага сатып алса да, күч менен бирөөдөн тартып алса да болот. Ал эми эмгектин адамды жаратуучу кудуретин бирөөгө мураска калтырууга да, бирөөдөн эч кандай күч менен зордуктап тартып алууга да мүмкүн эмес, эмгектин адамды жаратуучу кудурети эмгектенген адамдын өзүндө гана калат” – деп жазган. Балдардын эмгектенүү боюнча милдеттерин кеңейтүү менен алардын эмгектенүүлөрүн өстүрүүнүн арасында эмгектин татаал түрлөрүнө көнүктүрүү азыркы мезгилдин эң маанилүү маселеси. Жоопкерчиликтерди сезүүгө, өз алдынчалыкка, бири-бири менен убадалаша билүүгө, ишти бөлүштүрө билүүгө, иштин ирээтин чектөөгө, ынтымактуу, ылдам, так иштеп, бири-бирине жардамдашууга тарбиялоого маани берели. Ишти жеке эле тарбиячынын айтуусу менен эмес өз ыктыяры менен аткаруу демилгесин ата-эне үйдөн үйрөтүү бүгүнкү күндүн талабы десек болот.

Окуу-эмгек аны оюнга айландырууга жарабайт деп миң ирээт айтылган. Бирок эмгек менен оюндун ортосуна чектөө коюуга да болбойт. Себеби, мектепке чейинки курактагы баланын турмушунда оюн кандай орун ээлерине көз чаптырып көрөлү. Ал үчүн оюн эң маанилүү иш. Ойноп жүргөн кезде балдардын алдында дүйнө таануусу, инсандык чыгармачыл шыгы ачылат. Оюнсуз акылдын толук баалуу өнүгүп-өөрчүшү болбойт жана болушу мүмкүн эмес. Оюн жаркыраган чоң терезе, ал айлана-чөйрөдөгү дүйнө жөнүндөгү элестердин, түшүнүктөрдүн дем берүүчү агымы ошол аркылуу балдардын рухий дүйнөсүнө төгүлүп турары талашсыз.

“Тескеп тур, уул ишсиз бош калбасын,

Бош болсо текке кетер өмүрү чын” – деп Жусуп Баласагын бабабыз айткандай, эмгекти сүйүү бул баарынан мурда балдардын эмоционалдык турмушунун чөйрөсү. Балада эмгек өзүнө кубаныч тартуулаганда гана иштөөгө умтулат. Эмгек кубанычы канчалык терең болгон сайын балдар ар намысын ошончолук сактап, иш-аракеттеринде өздөрүнүн күч аракеттерин ошончолук даана көрүшөт. Чымыркана күч жумшаганды, тер менен чарчоо деген эмне экенин билген адам гана кубануу сезимине бөлөнө алат. Балачак жалаң гана майрам болууга тийиш эмес, инсандын рухий турмушунун, рухий жыргалчылыгынын көп кырдуу көрүнүшүнүн чөйрөсү да болуп саналат. Адамдардын мамилелеринин байлыгы эмгектен ачылып көрүнөт. Эгерде бала бул мамилелердин

кооздугун сезбесе, эмгекти сүйүүгө мүмкүн эмес. Эл инсандын өзүн-өзү бекемдешинин эн маанилүү каражатын эмгектик иштерден көрө алат десек болот [1, 360 б].

Ата-эненин дагы бир маанилүү үлгүсү бул үй-бүлөдөгү урмат-сыйды өз деңгээлине коюсу же мындайча айтканда, үй-бүлөдөгү ар бир мүчөлөрүнүн өз ордун билип, бири-бири менен жакшы мамиледе болуусу. Бала тарбиясында жалаң ата-энелердин үлгүсү жетишсиз, өзүн – өзү тарбиялоо аркылуу педагогикалык билим алып, аны үй-бүлө тарбиясында кеңири пайдаланса келечектин муунун талаптагы деңгээлге жараша тарбиялай ала турган мүмкүнчүлүк түзүлөт. Ата-энелердин максаттуу тарбиясынын уландысы мектеп аркылуу улантылып, балдарга турмуш жолдонмосу берилет. Коомдун жашоосунун жыргалчылыгы үй-бүлөнүн кандай даражада жашоого жөндөмдүүлүгүнөн билинет. Белгилүү болгондой үй-бүлө жаш муунду эмгекке тарбиялоодо коомдун максатын жана милдеттерин эсепке алуу менен өнүктүрүүчү борбор, ушул жерде инсан өнөт, өсөт. Ага ар тараптан таасир берүүчү объект бул үй-бүлө жана анын мүчөлөрү болуп эсептелет. Ата-эненин талаптары, айткандары ага мыйзам, таасирлүү ата-эне айтып берген элдик жомоктор, уламыштар, аңгемелер жана башка ушул сыяктуулар баары эсинде калат. Активдүү турмушта жашаган бала өзүнүн жүрүм-турумуна күн санап жаңы тартиптерди сиңирет. Ата-энелердин үлгүлүү таасирлүү эсте каларлык аракеттери балдарынын аң-сезимине жүрүм-турумуна өчпөс из калтырат. Бүгүнкү ата-энелердин балдарына таасир берүүсү, үлгү болуусу замандын өзгөрүүсүнүн натыйжасында бир аз жетишсиз. Себеби, мезгил талабына ылайык технологиянын, коомдун өнүгүшү менен балдарда алдына максат коюп иш-жүргүзүүнү унутуп, жоопкерчилик жоголуп бара жаткандай. Адам жарык дүйнөгө жакшы же жаман, ачуулу, же боорукер болуп келбейт. Сырткы чөйрөнүн таасирин кабыл алып, аны талдап билүү менен гана чектелбестен, анын таасири менен адам жакшы, жаман сапатка да ээ болот. Бул жөнүндө чыгыштын улуу окумуштуусу Ибн Сина “Балдарды тарбиялоодо өтө кылдаттык мамиле жасоо керек, баланын жан дүйнөсү таза тактай сыяктуу, ага ар кандай сүрөттү оңой эле чечмелеп тартса болот”-дегендей баланы таза маданияттуу кылып тарбиялоо ар бир үй-бүлөнүн очогунан башталат жана биз бул нерсени туура жолго салуу мезгил талабы деп айтаар элем.[2, 125 б, 130 б]

Баланын мектепке барышы анын өзүнүн турмушунда үй-бүлөнүн турмушунда дагы чоң окуя. Ушундан баштап тарбия үйдө да мектеп жамаатында да жүргүзүлөт. Мында үй-бүлөнүн тарбиялык ролу эч кандай төмөндөбөй, тескерисинче күндөн күнгө мектеп байланышын түзүү менен иш алып баруу бүгүнкү күндүн чоң маселелеринин бири десек болот. Үй-бүлөдөгү бардык адамдар баланын тарбиячысы, инсандын коомдо жашап эмгектенүү зарылчылыгы адамдын өзүн-өзү өстүрүүгө болгон талабына түрткү берет.

Үй-бүлөнүн материалдык абалына карабастан ар бир баланын үй - тиричилиги, мал чарбачылыгы боюнча өз милдеттери болуусу тийиш. Милдеттер татаал болбосун жана аларды бат, айттырбай аткара тургандай болсун. Балдар өздөрү кызыккан иштерди аткарууга умтулушат. Бирок аны бардык эле ата-энелер колдой беришпейт. Бул учурда эмгекке кызыгуу бошондой баштайт. Ошондуктан балдардын кичине болсо да эмгегине баа берип, ынтызаарлыгын арттыруу талапка ылайык. Эмгекке тарбиялоо бул баланын колунан келе турган жөнөкөй иштерден башталууга тийиш. Башынан өзүнүн камын өзү көргөнгө тарбиялап, үй тиричилигине тартуу керек: өз төшөгүн жыйноо, бөлмөнү иретке келтирүү, дасторконду иреттөө, идиш-аяк жууп-тазалоо, кийим-кечени тазалап тартипке салуу, короо-жайды, гүлзарды күтүү, чарбалык иштерге, мал чарбасына кол кабышкылуу ж.б. Бара-бара балдардын эмгек милдеттеринин чөйрөсү кеңейе баштайт. Айрым үй-бүлөлөрдө балдардан үй иштерине жардам берүү талап кылынат. Андай үй-бүлөдөгү балдар өз милдеттерин даярдуулук менен аткарышат. Ал эми кээ бир үй-бүлөлөрдө балдардан эч нерсе талап кылынбагандыктан, ондой берди болуп, балдар ата-энесине кол

кабыш кылууну ойлоп да коюшпайт. Изилдөөчүлөр өзгөчө Батыш өлкөлөрүндө жагдай ушундай экенин байкашкан. Башкаларга бир нерсе кылуу ал жактагы балдардын оюна да келбейт, тескерисинче, баары аларга малай болушу керек деп ойлошот.

Үй иштерин жасаган балдар, адатта, мектепте да жакшы окушат. Мунун таңкалыштуу деле эч нерсесижок. Себеби алар өзүн ишенимдүү сезгенге, өзүн тыя билгенге үйрөнүшөт жана эрки күчтүү болуп чоңоюшат. Ал эми булл сапаттар балдардын жакшы окушуна шарт түзөт. Мисалы, үч жаштагы балдарга оюнчуктарын жыйноону, бир нерсе төгүлүп калган жерди сүртүүнү же кир кийимдерди өңү боюнча сорттоону тапшырса болот. Ал эми чоңураактары чаң сордурса, машине жууса, атүгүл тамак жасаса болот. Балдарыбызга кайсы бир ишти жакшы аткарууга үйрөтүүбүз зарыл. Ошондо алардын сүйүнүп аткарып жатканын көрүп таң калышыбыз мүмкүн. Балдарыбыз кайсы бир ишти биз күткөндөгүдөн жайыраак кылышы мүмкүн. Ошондой эле анын кылганы купулубузга толбошу да ыктымал. Андай учурларда ишти өзүбүз бүтүргөнгө шашпайлы. Максатыбыз балдарыбызга кайсы бир ишти чоңдор кылгандай кылууга үйрөтүү эмес, жоопкерчиликтүү болууга, эмгектенүүдөн кубаныч алууга үйрөтүү экенин унутпашыбыз керек. Айрымдар балдарга үй иштерин аткарганы үчүн акча берип турса, жоопкерчиликтүү болот деп ойлошот. Ал эми башкалардын ою боюнча, бул алардын кайсы бир ишти үй-бүлөнүн *жыргалчылыгына салым кошуу үчүн* эмес, *пайда көрүшү үчүн* эле кылып калышына себеп болот. Ошондой эле андай балдар акчасы жетиштүү болсо, эч нерсе кылбай коюшу мүмкүн. Андайда балдарды эмгекке үйрөтүү өз максатына жетпей калат. Мындан кандай жыйынтык чыгарууга болот? Баланы үй иштерин кылганы үчүн акча берип көндүрбөгөн жакшы.

Бул азыркы учурдагы актуалдуу көйгөй. Телевизор аз келгенсип, колдоруна чөнтөк телефон карматып коюшат. Бул аң-сезиминин активдешүүсүнө тоскоолдук жаратат. Жашына ылайык маалыматты өздөштүрүү мүмкүнчүлүгүнүн чектелиши келип чыгат. Телевизор, телефондон көргөн окуялар баланын өнүгүүсүнө себеп боло албайт. *"Бүгүн бир эле мультфильм көр, антпесең көзүң ооруп калат"* деп бала менен макулдашып алып, бир жумушту жасоого үндөө зарыл. Мисалы, 4 жаштан өткөн балага сүрөт тарттырып, чаң сүрттүрүп, кичирээктерине пирамида тиздирип, анын формасын, түсүн үйрөтүү зарыл. Эгер бала телевизор көрбөй, өзүнүн жашына ылайык китеп окуса китептеги окуяга таң калат, кызыгат, эмнеге андай болду деп ойлонот. Китептеги каармандай болгусу келет. Аң-сезиминде китептеги окуяларды талдап, жыйынтыктап, өздөштүрөт. Китеп окуганды билбесе жомок айтып берүү керек. *"Мен жомок айтып бердим, эми сен айтып берчи"* деп кайра өзүнө айттырыш керек. Бала толукайтыпбереалбаса да, 2-3 сүйлөмөй берет. Бул учурда ойлоно усуя өсөт. [2-3 Web –сайт [taalim.com](http://taalim.com)]

Келечек ээлери болгон жаштарыбызга, балдарыбызга татыктуу тарбия, каныккан билим берүү ар бирибиздин атуулдук милдетибиз, адамдык ыйык парзыбыз деп ойлойм. Эртеңки жаркын келечек, тарбиялуу коом, өнүккөн маданияттуу турмушубуз үчүн – балдарыбызга терең, туура тарбия берүү зарылдыгы келип чыкты. Коомчулук жапа тырмак киришип, ар бир үй-бүлө, ар бир ата-эне баланы туура тарбиялоого астейдил кызыкдар болуп, үйдө да, мектепте да, көчөдө да балдарыбыз туура багытты тандоосу үчүн тарбия багытындагы бардык шарттарды жандандыруубуз керек деп ойлойм. Мисалы, кээ бир адамдар бар, өздөрүнүн балдары өзгөлөрдүн балдарына караганда күчтүүрөөк болушун каалайт. Бул түшүнүк, албетте, жаман нерсе эмес, бирок жаман жагы да бар. Анткени мисал келтирип көрөлү, айылда 60 ата-эненин экиден 120 баласы бар дейли. Алардын төртөө балдарын эң жакшы тарбиялады. Бирок калган жакшы тарбиялабаган 56 ата-эненин тартипсиз балдары, тарбиялуу төрт баланын жакшы иштерин жок кылууга, ал тургай айылдагы эң жаман окуялардын келип чыгышына себепкер болушат. Же болбосо, ошол айылды башка айылдарга жакшы жагынан эмес, жаман жагынан таанылтышы мүмкүн. Ал

тургай айылдагы ууру-кески, мушташ-тиштеш — терс көрүнүштөргө аралашкан балдар болуп чоңойсо, анда «менин балам башкалардын балдарынан жакшы бала болсун» деген тилектин канчалык деңгээлде пайдасы бар? Мындай учурда тарбиялуу төрт балага тартипсиз калган балдардын кесепетитиет. Эгерде, бардык балдар тарбиялуу болгондо, анда ошол чөйрөдө эң сонун жашоо өкүм сүрөт. Демек ата-энелер «Балдарыбыз жакшы тарбиялуу болсун» дешсе, анда башкалардын балдарынын дагы тарбиялуу болушун каалаш керек жана ага карата аз да болсо салым кошушу зарыл. Жеткинчек курагында уурулук кылган бала, ал ишин кийин кайталашы да, кайталабашы да мүмкүн. Кайталоо-кайталабоосу, анын буга чейин жана ушул мезгилдерде кандай тарбия алышына жараша болот. Мындан сырткары, мына ошол биринчи уурулугуна карата кандайчарага туш болуп, кандай жооп алгандыгына да карата кадамы уланат. Канткенчакта да мына муну эсибизден чыгарбашыбыз керек, ошол жеткинчек өзүнүн ушул уурулук кылганынун утпай жашайт. Андыктан, балдарыбыз чоңойгон кезде балалыгынан эң жакшы окуялардын элесин сактап калышына камылга көрөлү.[4-5, 31 б]

#### Корутунду

Улутубуздун улуттук баалуулуктарын эске алуу менен, ата-бабаларыбыздын тарых беттеринде, турмуштун жазылбаган мыйзамдарында калтырып кеткен нарктуу байлыктарын жүрөгүбүздө аздектеп, балдарыбыздын келечегин эртең эмес, бүгүн, алдын ала ойлонуп, татыктуу жашоого үндөө – биздин — ата-энелердин ыйык милдети болушу зарыл. Тарбиялоону – элдик педагогиканын уңгусунда карап, улуттук каада-салт, улуттук нарк-насил менен тарбиялашыбыз учур талабы. Жогоруда белгилеп өткөн баскычтарды эске алып, ар тараптан терең анализ жүргүзүп, турмушубуздун башатын тунук, туура жолго коюуну алдын ала милдет деп түшүнүү кезеги келди. Бала тарбиялоодо кечигип калуу коркунучунан алыс бололу. Бүгүнкү күндө баланы эмгекке тарбиялоодо тыгыз мамиледеги үч бурчтук сакталууга тийиш, ал өспүрүм, ата-эне, мектеп. Үйдө ата-энеден өрнөк алса, мектептен мыкты тарбия билимге ээ болсо анда ал бала келечекте мыкты инсан болуп тарбияланышына ишенсек болот. Дүйнө таанымы өсүп, эмгекчил болгон бала, мектебим деп чоңойот да акырында менин кыргызстаным мекениме эмне салым кошо алам деп мыкты ой жүгүрткөн инсанга айланат деп ишенем!

#### Колдонулган адабияттардын тизмеси:

1. “Педагогика” Бекембай Апыш Бишкек 2002-ж.
2. “Тарбия жөнүндө” Сухомлинский В.А. 1985-ж
3. Интернет булактары
4. “Тарбия назарияты” Бекембай Апыш”
5. “Кыргыз этнопедагогикасы” Алимбеков А. Бишкек 1997-ж.